

Frásagnarmáti Schuberts í Malastúlkunni fögru

Hróðmar I. Sigurbjörnsson

INNGANGUR

*Malarastúlkun fagra*¹ er ljóðaflokkur eftir Wilhelm Müller (1794-1827) og eru ljóðin ort undir fjölbreyttum bragarháttum. Upphaflega eru ljóðin 24 en Schubert notar tuttugu. Setningarformið er áberandi hjá Schubert, það er að segja sú aðferð að setja fram hugmynd og endurtaka hana og í kjölfarið fylgir síðan „drifandi“ framhald sem leiðir að niðurlagi. Þetta á við þegar um er að ræða hefðbundnar átta takta setningar (2+2-1+1+2), blendinga setningar og lotu (2+2-4) og 16 takta samsettar setningar (4+4-2+2+4).

Í grein sinni *Sentences with Words: Text and Theme-Type in Die Schöne Müllerin* nefnir Stephen Rogers að fjórtán af tuttugu lögum í ljóðaflokknum hefjist með einhvers konar setningarformi² en þegar betur er að gáð kemur í ljós að í 15 lögum notar Schubert setningarformið, aðeins í fimm lögum kemur það ekki fyrir. Hér er þó ekki allur sannleikurinn sagður því að í þessum 15 lögum koma fyrir andstæðir hlutar sem einnig eru í setningarformi. Schubert nýtir möguleika setningarformsins til hins ítrasta og ásamt hefðbundnum lotum og ýmsum gerðum blendinga verður því til þvítík fjölbreytni hendingaskipulags sem segir okkur að formskipulaag hendinga Schuberts í ljóðasöngvunum er ekki síður mikilvægt en heildarform laganna, hljómfræðin, rytminn eða undirleikurinn.

Grein Rogers beinist ekki síst að tengslum lags og ljóðs og hvað það er í ljóðum Müllers sem kallar á setningarformið, það kemur ekki á óvart að rímandi ljóðlínur falla einkar vel að setningarforminu en það kemur ekki síður til innihald, lengd og fullkomleiki hugsunarinnar í viðkomandi línunum.³ Rogers tiltekur síðan dæmi um útpenslu setningarformsins, setningar sem hann kallar *manískar* (e. manic sentences).⁴ Það eru þrjú dæmi um maníska setningu í *Malarastúlkunni fögru*, þá er um að ræða útpenslu hefðbundinnar átta takta setningar („Am Feierabend“), útpenslu 16 takta, samsettrar setningar („Halt!“) og sambland af þessu tvennu („Ungeduld“). Það sem er athyglisvert í þessu samhengi er að ljóðið í „Halt!“ (manískasta

¹ Stuðst er við þýðingu Guðmundar Hansen Friðrikssonar á *Malarastúlkunni fögru* eins og hún birtist í bæklingi með geisladiski Hlökkvers Sigurðssonar og Antoníu Hevesi frá árinu 2005.

² Stephen Rogers, „Sentences with Words: Text and Theme-Types in Die Schöne Müllerin,“ 63-64.

³ *ibid.*, 60.

⁴ *ibid.*, 70-82.

setningin af þeim öllum), gefur alls ekkert tilefni til manískrar meðferðar það er hins vegar túlkun Schuberts sem lyftir því á annað plan.

Grein Rogers, þar sem aðeins er fjallað um fyrstu hendingar hvers lags, kveikti áhuga hjá greinarhöfundu að halda „áfram“ með ítarlega, tæknilega greiningu á hendingaformum laganna í *Malarastúlkunni fögru*, bera saman við kenningar og áherslur Caplins, og fleiri, við greiningu klassískra hendingaforma í hljóðfæratónlist, og ekki síður annarra tónfræðinga sem tekið hafa upp þráðinn við greiningu rómantískrar (söng)tónlistar. Hugmyndin var að skoða hvaða hugmyndir og hugtök hægt væri að nota og yfirfæra milli þessara mismunandi „tegunda“ (e. genre) tónlistar og hvað þarf að skilgreina upp á nýtt. Einnig er sjónum beint að heildarformum laganna, inngangi og eftirspili hvers lags og hvernig lagaflokkurinn byggist upp með tilliti til andstæðna og áframhalds.

Í þessari grein er gerð grein fyrir og lögð áhersla á fjölbreytileika hendingaforma í *Malarastúlkunni fögru*. Gerð er ítarleg greining á lagi nr. 17, „Die böse Farbe“ (Reiði liturinn), og stefjaform „Das Wandern“ (Ferðagleði) og „Halt!“ (Staldráð við) skoðað með tilliti til ljóðanna.

SKILGREININGAR HENDINGAFORMA

Litum fyrst á skilgreiningar á hendingaformum. Hér er stuðst að miklu leyti við kenningar William Caplin um hendingar í klassískri hljóðfæratónlist⁵ og Arnold Schönberg sem upphaflega skilgreinir setningarformið.⁶ Áður en við höldum af stað með skilgreiningarnar er rétt að fara aðeins yfir helstu hugtök sem notuð eru og skammstafanir þeirra.

Mikilvægt er að gera sér grein fyrir því að í venjulegri fjögurra takta klassísk/rómantískri hendingu – til dæmis í *undanfara (undf) lotu* – má finna tvær hugmyndir; fyrst koma tveir taktar af grunnhugmynd (*gh*) og síðan tveir af andstæðri hugmynd (*ah*) sem leiðir að niðurlagi (*nlg*). Ef ekki er skýr endir er hendingin kölluð *samsett grunnhugmynd (sgh)*, (e. compound basic idea).⁷

Þriðji möguleikinn er fyrri hluti *setningar, framsögufasinn (fsf)*, þegar aðeins er sett fram ein hugmynd (*gh*) í tvo takta og hún síðan endurtekin. Einn möguleiki til viðbótar er síðan fyrir hendi, sem tónfræðingar eiga erfitt með að sameinast um, en það er svokölluð mínisetning, þá er *gh* einn taktur sem síðan er endurtekin og í kjölfarið fylgir niðurbrot og niðurlag. Lykillinn að því að skilgreina hendingu sem mínisetningu er að í *framhaldsfasanum (ftf)* myndist

⁵ William E. Caplin, *Analyzing Classical Form*. Kenningar Caplin miðast við hljóðfæratónlist klassíska tímabilsins en þær virðast góður grundvöllur fyrir nýrri skoðun á formskipulagi hendinga í söngtónlist klassíska og rómantíska tímabilsins og hafa kallað fram viðbrögð og umræður um setningarformið almennt. Eftirfarandi fræðimenn hafa lagt margt gott til málanna: Matthew BaileyShe, „Wagners loosely Knit Sentences and the Drama of Musical Form“ og „Beyond the Beethoven Model: Sentence Types and Limits“, Mark Richards, „Viannese Classicism and the Sentence Idea: Broadening the Sentence Paradigm“, Karl Braunschweig, „Expanding the Sentence: Intersections of Theory, History and Aesthetics“, 156-193 Harald Krebs, Sentences in the Lieder of Robert Schumann: The Relation to the Text“, 225-251, David Frost og Matthew Santa, „A Taxonomy of Sentence Structures.“

⁶ Arnold Schönberg, *Fundamentals of Musical Composition*, 20-24.

⁷ William E. Caplin, *Analyzing Classical Form*, 100. Caplin biðst reyndar hálf afsökunar á þessari nafngift, þrátt fyrir það virðist hugtakið hafa fest sig vel í sessi og tónfræðingar nota það almennt.

niðurbrot og síðan niðurlag, annars væri eðlilegra að greina hendinguna í grunnhugmynd og andstæða hugmynd. Eitt frægasta dæmið um mínisetningu er úr píanósónötu Mozarts K. 331 í A-dúr:

Dæmi 1: W. A. Mozart: Píanósónata í A-dúr, K. 311, 1. kafli.

Möguleikarnir sem þá eru fyrir hendi að fjögurra takta hendingum eru:

undanfari: gh + ah/nlg, 2+2 taktar, HE/Ó⁸,

samsett grunnhugmynd: gh + ah, 2+2 taktar, E (ekki niðurlag),

framsögufasi: gh + gh*, 2+2 taktar, E (ekki niðurlag),

mínisetning gh 1+1 + nbr/nlg 1+1, HE/F/Ó.

Þetta á oftast við um stakar hendingar eða fyrri hluta átta takta *lotu* (undanfari), *setningar* (framsögufasi) eða *blendings* af þessum tveimur hendingaformum (samsett grunnhugmynd). Seinni hlutar viðkomandi hendingaforma eru ekki alltaf eins fastmótaðir, *afleiðingin* (*afl*) getur verið þrennskona, mikilvægt er að afleiðingin endurtekur alltaf gh á einhvern hátt og síðan má skilgreina þrjár útgáfur af framhaldsfasa. Hér eru möguleikarnir á seinni hluta lotu, setningar eða *blendings*:

afleiðing¹ (bein endurtekning) gh + ah/nlg eða bara nlg, 2 + 2 F/SHE

afleiðing² (forhljóms/undirforhlómssvar) gh + ah/nlg eða bara nlg, 2 + 2 F/SHE

afleiðing³ (sekvens) gh + ah/nlg eða bara nlg, 2 + 2 F/SHE

framhaldsfasi¹ - niðurbrot/hraðari hljómarytmi + nlg, 2 + 2, F/SHE/HE⁹

framhaldsfasi² - síðbúið nbr eða ekkert¹⁰ (tilbreytt gh) - 4 taktar, HE, Ó, F

framhaldsfasi³ - lengt niðurlag/niðurlag - 4 eða 2 taktar, HE, Ó, F

⁸ Ó eða F stendur fyrir ófullkominn eða fullkominn aðalenda sem getur verið ýmist fullgerður eða ófullgerður. Fullgerður aðalendir er reyndar algengastur í klassískri hljóðfæratónlist en í klassískri og ekki síður rómantískri söngtónlist eru ófullgerðu aðalendarnir býsna áberandi.

⁹ Framhaldsfasi¹ getur birst sem mínisetning, nbr, 1+1 + nlg, 2.

¹⁰ David Forrest og Matthew Santa, „A Taxonomy of Sentence Structures,“ 9. Forrest og Santa skipta setningum í fimm flokka (Simple Sentences, Sentences with Delayed or no Fragmentation, Expanded Sentences, Truncated Sentences, Imitative Sentences). Yfirlýst markmið þeirra er að hanna kerfi sem nýttist við að greina nánast alla tegund tónlistar og eru skilgreiningarnar því töluvert víðar og ekki gerður greinarmunur á framsögu- og framhaldsfasa nema í fyrstu tveimur flokkunum. Sentences with Delayed or no Fragmentations (setningar með síðbúinu eða engu niðurbroti) vísar beint til framhaldsfasans og er einkar nytsamleg skilgreining, hér notuð sem framhaldsfasi².

Þegar farið er að skoða niðurlög í rómantískri tónlist, ekki síst í sönglögum Schuberts og Schumanns kemur í ljós að endar geta verið mjög fjölbreyttir. Því er nauðsynlegt að gera skýran greinarmun á fullgerðum og ófullgerðum aðalendum ekki síður en fullkomnum og ófullkomnum.¹¹ Hér er nokkuð tæmandi listi yfir helstu niðurlög:

E = ekki endir, *V*-sætið er ekki í grunnstöðu eða skiptir um hljómhvörf, pedarpunktur

FF = fullgerður fullkominn aðalendir (complete perfect authentic cadence, PAC)

ÓF = ófullgerður fullkominn aðalendir (incompl. perfect authentic cadence, PAC)

FÓ = fullgerður ófullkominn aðalendir (compl. imperfect authentic cadence, IAC)

ÓÓ = ófullgerður ófullkominn aðalendir (incompl. imperfect authentic cadence, IAC)

HE = hálfendir (half cadence, HC)

SHE = sterkur hálfendir (reinterpreted HC)

GE = gabbendir (deceptive cadence, DC)

SGE = stækkaður gabbendir (expanded deceptive cadence)

Tilflutta enda skal tengja við viðkomandi áherslusæti til dæmis *vi:FF* eða *iii:HE*.

Niðurlögum má síðan skipta í þrjá flokka:¹²

1. *Greinilega enda*, (distinct closure) þar sem bæði er um að ræða skýrt og klárt niðurlag og aðskilið framhald. Undir þessi niðurlög falla fullkomnir og ófullkomnir aðalendar (*FF, ÓF, FÓ, ÓÓ*), hálfendar (*HE, SHE*) og gabbendar (*GE*).
2. *Úrfellingu, ÚRF* (elision), hér skarast endir hendingar við byrjun þeirrar næstu, þar sem nýtt efni tekur við eða hendingin er endurtekin. Hér er oftast um *FF* að ræða en einnig *FÓ, GE* og *HE*. Þá er litið svo á að við takstrikið verði úrfelling á lokatóni fyrri hendingarinnar og um sé að ræða fyrsta takt hins nýja efnis en ekki viðbótartakt fyrri hendingarinnar.
3. *Undanskot, US* (evaded cadence), hér er niðurlag undirbúið en í stað þess að fullkomið niðurlag eigi sér stað með grunntón í sópran og bassa er stokkið í endurtekingu niðurlagsferlis eða byrjað upp á nýtt á hendingunni. Þá er um að ræða svokallað *einu sinni enn ferlið* (ese) sem Jane Schmalfeldt skilgreindi á sínum tíma.¹³

Einnig má nefna *yfirgefna enda, YE* (abandoned cadences), sem eru náttúrulega ekki eiginlegir

¹¹ Þær hefðbundnu skilgreiningar á niðurlögum sem hér er um að ræða, byggja fyrst og fremst á hljómfraðilegri byggingu þeirra og lagrænum lokatóni, meðan litið er framhjá hinum kontrapunktískum eiginleikum sem í mörgum tilfellum geta sagt mikið til um áhrifa mátt viðkomandi niðurlags. Í grein Felix Diergarten „Beyond „Harmony: The Cadence in the Partitura Tradition,“ 59-84, þar sem m.a. er vitnað í Zarlino (1558), Muffat (1699) og Gasparini (1722) bendir Diergarten á að nauðsynlegt sé að líta til „yfirborðsins“ í skilgreiningum niðurlaga og nefnir til sögunnar 18. aldar skilgreiningu niðurlaga eftir því hvort um sé að ræða ómblítt, *einfalt niðurlag* - (e. simple cadence) eða ómstrítt, *samsett niðurlag* (e. compound cadence) úr blöndu ómblíðra og ómstríðra tóna.

¹² Þessi samantekt á niðurlögum er byggð á samantekt Jane Schmalfeldt í tímamótagein hennar „Cadential processes: The evaded cadence and the ‘one more time’ technique,“ 11.

¹³ Jane Schmalfeldt, „Cadential processes: The evaded cadence and the ‘one more time’ technique,“ 1-11.

endar heldur er niðurlag undirbúið en V-sæti er ekki til staðar, það er ekki í grunnstöðu eða það er skipt um hljómhvörf.

Að lokum kemur hér listi yfir mólur að helstu 8- og 16 takta stefjum og ýmis afbrigði þeirra:

8 takta, tveggja hendinga form, 4+4	niðurlag
Lota: undanfari - 4 taktar afleiðing ⁻¹ - 4 taktar, undanfarinn endurtekinn amk. fram að niðurlagi afleiðing ⁻² - 4 taktar, forhljómsgerð undanfarans afleiðing ⁻³ - 4 taktar, sekvensafbrigði undanfarans (frá ii, IV, vi)	HE/FÓ F F F
Setning: framsögufasi-a (endurt.), -b ((forhljóms)sva), -c (sekvens) - 2 + 2 taktar E framhaldsfasi ⁻¹ nbr/hraðari hljómaritmi/meira aktivitet + niðurlag, 1 + 1 + 2 framhaldsfasi ⁻² síðbúið nbr eða ekkert (tilbreytt gh) - 4 taktar framhaldsfasi ⁻³ lengt eða styttr niðurlag - 4 eða 2 taktar	E HE/FÓ/F HE/FÓ/F HE/FÓ/F
Blendingar lotu og setningar: 1. undanfari / framhaldsfasi ^{-1/2} - 4 taktar HE/Ó + 2+2 taktar 2. undanfari / framhaldsfasi ⁻³ - 4 taktar HE/Ó + 4 taktar 3. samsett grunnhugmynd / framhaldsfasi ^{-1/2/3} - 4 taktar E + 4 taktar 4. samsett grunnhugmynd / afleiðing ⁻¹ - 4 taktar E + 4 taktar	F/SHE F/SHE F/SHE F/SHE

Tafla 1: 8 takta, tveggja hendinga form.

16 takta, fjögurra hendinga form	niðurlag
Samsett lota: undanfari 4 + 4 taktar setning, blendingur eða lota afleiðing ^{-1/2/3} 4 + 4 taktar	HE/SHE/Ó F
Samsett setning, líka til sem a-a-b-a setning: samsett grunnhugmynd 4 + 4, taktar framhaldsfasi ^{-1/2/3} 4 + 4 taktar	E F
Rúnnað tvískipt form A-A-B-A (eða A-B-C-B afbrigði) A-A-B-A (4+4+4+4)	HE/F/HE/F ¹⁴
Tvískipt form A-A-B-B A-A-B-B (4+4+4+4)	HE/F/HE/F ¹⁵

Tafla 2: 16 takta, fjögurra hendinga form.

¹⁴ Hér má þó gera ráð fyrir miklu fjölbreyttari endum jafnvel samsetningi af niðurlögum og ekki niðurlögum, t.d. þetta: A-A-B-A-(A), E/HE/T-Ó/Ó/(F) (Schubert: Der Müller und der Bach, t. 71-82).

¹⁵ Sama hér, endarnir geta verið mun fjölbreyttari, einnig má benda á möguleikann á módúlerandi hendingum.

Þrískipt form A-B-A ⁽¹⁾ (24+ taktar)	niðurlag
A er gjarnan þéttriðið stef, setning eða blendingur	F/SHE/T-F
B getur verið lausari í forminu	HE eða SHE
A eða A', ítrekunin getur verið tilbreytt	F

Tafla 3: Þrískipt hendingaform.

Í öllum þessum formum má gera ráð fyrir afbrigðum hvað varðar lengd og endurtekningar og einnig er möguleiki á módúlerandi hendingum og tilfluttum niðurlögum í samræmi við það.

ÁTTA TAKTA STEF Í MALARASTÚLKUNNI FÖGRU

Þegar átta takta stefjaform Schuberts í *Malarastúlkunni fögru* eru skoðuð koma fram fjölbreyttar útgáfur, við sjáum allar gerðir setninga með þremur mismunandi framsögu- og framhalds-fösum, fjórar gerðir blendinga og svo hefðbundnar lotur með hliðstæðri afleiðingu.

Við skulum grípa niður í lag nr. 17, „Die böse Farbe“. Formið er rondó, A-B-A-C-A. Í töflunni hér að neðan má sjá taktnúmer, formhlutann, formgerð stefjanna og hvernig þau skiptast í takta. Síðan kemur fyrri hluti hvers stefs, tóntegund, og niðurlag, svo seinni hluti, tóntegund(ir) og niðurlag (ítarlega greiningu á laginu má sjá í [viðauka A](#)).

1-4	A	mínisetning*	2+2	fsf ^a	I		fhf ⁻¹	i	i:ÓF
5-12	A	blendingur ⁻¹	4+4	undf	I	HE	fhf ⁻¹	I, v	v:FF
13-22	A	blendingur ⁻²	4+6	undf	I	HE	fhf ⁻²	I,i,I	i:US - I:FF
23-31	B	setning	4+5	fsf ^c	I		fhf ⁻¹	I	i:HE
32-41	A	lota	4+6	undf	I	HE	afl	I,i,I	i:US - I:FF
42-52	C	setning	7+3	fsf ^a	I		fhf ⁻²	I	i:HE
53-62	A	lota	4+6	undf	I	HE	afl	I,i,I	i:US - I:ÚRF
62-65	A	mínisetning*	2+2	fsf ^a	I		fhf ⁻¹	i	i:ÓF

*inngangur og eftirspil án söngs

Tafla 4: Formgreining Die böse Farbe.

Það sem er áhugavert hér er fjölbreytnin hvað varðar formskipulag. Hvert erindi ljóðsins er fjórar línur, abcb. Fimm af sex formhlutum lagsins byggja á einu fjögurra lína erindi. Þar á meðal eru A-stefin sem byrja öll með hefðbundnum undanfara og hálfenda (tvær ljóðlínur) en síðan má sjá þrennskonar framhald þar sem alltaf er um að ræða einhverskonar „molllitun“ efnisins.

Fyrstu söngstefið. A í tóktum 5-12 er blendingur⁻¹, í kjölfar undanfara og HE kemur framhaldsfasi sem samanstendur af niðurbroti og niðurlagi (fhf⁻¹), 2 + 2 taktar og v:FF.

Í öðru A-inu, í tóktum 13-22 eftir samskonar undanfara og í því fyrra, kemur framhaldsfasi án niðurbrots (fhf⁻²); tveir taktar af tilbreyttri gh og niðurlagsundanskoti og við bætast tveir taktar með endurtekningu síðustu línunnar, einu sinni enn, ferlið (ese). Nú endar Schubert á I:FF sem býr til ákveðna heild úr fyrstu tveimur hendingunum, samsetta lotu, með undanfara (blendingur⁻¹) v:FF og afleiðingu (blendingur⁻²) I:FF.

Í fjórða og sjötta formhluta býr Schubert til lotu úr A-stefinu; nú kemur hefðbundin afleiðing í kjölfar undanfarans en ese-ferlinu úr annarri hendingunni er viðhaldið.

B-stefið er mollitúð andstæða í formi setningar, framsögufasinn er sekvens (á iv og §III) en framhaldsfasinn af einföldustu gerð með niðurbroti og niðurlagi.

C-stefið stendur alveg sér hvað formið varðar, setning í hlutfallinu 2:1 - í stað hinnar hefðbundnu tveggja takta grunnhugmyndar bætir Schubert einum takti við í hljóðfærinu og því verður framsögufasinn tvisvar sinnum þrjár taktar með beinni endurtekningu (fhf⁻¹), gh í dúr og endurtekningi í moll, síðan einn millitaktur og stytur, þriggja takta framhaldsfasi með síðbúnu niðurbroti (fhf⁻²). Hann þarf meiri texta í þessa hendingu og notar því allt síðasta erindið og síðan tvær úr því síðasta, samtals sex ljóðlínur.

Loka A-ið er síðan byggt á endurtekningu tveggja síðustu ljóðlínanna.

Hér að neðan má sjá hvernig Schubert, á einkar hugsvitsaman og andríkan hátt vinnur með ljóðið til að skapa nauðsynlegar andstæður og dramatík. Eins og í mörgum laganna leikur hann sér með ljóðlínurnar með endurtekningum og tilfærslum eins og í C. Hér að neðan má sjá stefjagreininguna með ljóðinu.

Die böse Farbe

1-4	Inngangur	mínisetning	[ÓF]
5-12	A Ich möchte ziehn in die Welt hinaus, Hinaus in die weite Welt, Wenn's nur so grün, so grün nicht wär' Da draussen in Wald und Feld!	Blendingur-1: undanfari framhaldsfasi ¹	[HE] [v:HE]
13-22	A Ich möchte die grünen Blätter all' Pflücken von jedem Zweig, Ich möchte die grünen Gräser all' Weinen ganz totenbleich. <i>Weinen ganz totenbleich*.</i>	Blendingur-1: undanfari framhaldsfasi ² ese	[HE] [i:US] [I:FF]
23-31	B Ach Grün, du böse Farbe du, Was siehst mich immer an, So stolz, so keck, so schadenfroh, Mich armen, armen weissen Mann?	Setning: framsögufasi ^c framhaldsfasi ¹	 [i:HE]
32-41	A Ich möchte liegen vor ihrer Tür, Im Sturm und Regen und Schnee, Und singen ganz leise bei Tag und Nacht Das eine Wörtchen Ade! <i>Das eine Wörtchen Ade!</i>	Lota: undanfari afleiðing ese	[HE] [i:US] [I:FF]
		Setning:	

42-52	C	Horch, wenn im Wald ein Jagdhorn schallt, Da klingt ihr Fensterlein, Und schaut sie auch nach mir nicht aus, Darf ich doch schauen hinein.	framsögufasi ^a -/-	
		O binde von der Stirn dir ab Das grüne, grüne Band, Das grüne, grüne Band,	framhaldsfasi ²	[i:HE]
			Lota:	
53-(62)	A	Ade, Ade! und reiche mir Zum Abschied deine Hand! Ade, Ade! und reiche mir Zum Abschied deine Hand! Zum Abschied deine Hand!	undanfari afleiðing ese	[HE] [i:US] [ÚRF]
62-65	Eftirspil		mínisetning	[ÓF]

*Endurtekningar á ljóðlínunum eru skáletraðar

Dæmi 2: Greininga hendinga Die böse Farbe eftir erindum ljóðsins.

Setningarformið er tvímælalaust algengasta stefjaformið í *Malarastúlkunni fögru*, og 22 þeirra má rekja til átta takta móðelsins. Í rúmlega helmingi tilfella, eða 12, er um að ræða beina endurtekningu í framsögufasa (fsf^a), þrisvar sinnum er svokallað forhljóms/undirforhljómsviðbragð (fsf^b), og sjö sinnum er endurtekningin í sekvens (fsf^c). Rogers bendir á að beina endurtekningin sé túlkun á kyrrstöðu, einhæfni og vanmætti sem lýsir vel malaranum í *Malarastúlkunni fögru*,¹⁶ meðan forhlómssvarið og sekvensaendurtekningin lýsa ágengni, reiði og viðleitni til aðgerða. Hvað framhaldsfasana varðar má sjá fjölbreytta notkun þó hinn hefðbundni einfaldi með nbr/nlg (fhf⁻¹) sé algengastur og komi fyrir í helmingi tilfella eða 11 sinnum, síðbúið/ekkert nbr (fhf⁻²) fjórum sinnum og niðurlagsframhald sjö sinnum (fhf⁻³).

STEF BYGGÐ Á 16 TAKTA MÓDELI

Samsetta setningin, samsett grunnhugmynd + endurtekning – framhaldsfasi, byggð á 8+8 takta módeli, kemur fyrir 11 sinnum. Þessar setningar eru nánast eins fjölbreyttar og þær eru margar. Gott dæmi um setningu sem fellur að módelinu er fyrsta lagið, „Das Wandern“, hér fáum við samsetta gh í töktum 5-8, endurtekningu í 9-12, niðurbrotssekvens í töktum 13-14 og 15-16 og niðurlag í töktum 17-20 (sjá einnig greiningu í [viðauka B](#)). Lagið er strófið, hendingin kemur fimm sinnum fyrir óbreytt.

Das Wandern

1-4	Inngangur	fsf Samsett setning
-----	------------------	-----------------------------------

¹⁶ Stephen Rogers, „Sentences with Words: Text and Theme-Types in Die Schöne Müllerin,“ 68.

5-7	a	Das Wandern ist des Müllers Lust,	sg	gh
7-(8)		Das Wandern!		ah
9-10	a	<i>Das Wandern ist des Müllers Lust,</i>	-/-	gh
11-(12)		<i>Das Wandern!</i>		ah
13-14	B	Das muss ein schlechter Müller sein,	nbr	
15-16		Dem niemals fiel das Wandern ein,	nbr í sekv.	
17-18	a'	Das Wandern	nl	
19-20		<i>Das Wandern</i>	-/-	[ÓF] ¹⁷
21-24		Eftirspil	fs	

Dæmi 3: Greining Das Wandern eftir erindum ljóðsins.

Það er reyndar stór spurning hvernig á að skilgreina niðurlög hendinga lagsins. Það er enginn alvöru aðalendir, aðeins færsla frá V⁷ til I. Þó virðist sterkasta viðleitnin vera í lok samsettu setningarinnar, í tóktum 17-18 og 18-19, þar er mjög ákveðið lagrænt niðurlag, 4[^]-3[^]-2[^]-1[^] í laglínunni, sem bætist við hljómaganginn, V⁷-1 og jafnframt má benda á síendurtekið 7[^]-8[^] ferli í hægri hendi píanósins, á móti kemur reyndar að endirinn lendir á léttu slagi.¹⁸ Laginu lýkur síðan með endurtekningu inngangsins, framsögufasa, án ákveðins niðurlags. Með þessu er tónskáldið að segja okkur eitthvað um hughrif malarans í upphafi ljóðaflokksins. Hljómfræðin er áhyggju- og átakalaus, tilfinningin verður eins og öllu sé haldið opnu, sem vísar til lækjarins sem streymir endalaust og fyrirheitanna sem malarinn ungi sá fyrir sér.

The image shows a musical score for the song 'Das Wandern' by Franz Schubert, specifically measures 17-20. It consists of three staves. The top staff is the vocal line with lyrics: 'Wan - - dern, das Wan - - dern, das Wan - - dern, das Wan - - dern. Was - - ser, das Was - - ser, das Was - - ser, Was - - ser.' The middle staff is the piano accompaniment, and the bottom staff is the bass line. Dynamics include 'pp' and 'ppp'. The key signature is one flat (B-flat major/D minor).

Dæmi 4: Niðurlag Das Wandern, t. 17-20.

Annað dæmi, nú um óreglulega, maníska setningu, er þriðja lagið „Halt!“ (Staldráð við!).

Í „Halt!“ eftir blending³ í inngangi sem athugist að Schubert lýkur með opnum enda [FÓ], heldur hann spennunni frá upphafi sönglínunnar í takti 12 allt til niðurlagsins í takti 49. Að lokinni samsettu grunnhugmyndinni og endurtekningu hennar í tóktum 12-21 eigum við von á framhaldsfasa sem lokar stefinu með [FF]. Í stað þess kynnr Schubert nýja samsetta

¹⁷ Samkvæmt skilgreiningum Felix Diergarten er þetta *einfalt niðurlag* en að sönnu er þetta sterkasta niðurlagið í samsettu setningunni, þar kemur til lagræna ferlið 4[^]-3[^]-2[^]-1[^] í laglínunni og 7[^]-8[^] ferlið í hægri hendi píanósins „Beyond „Harmony,“ 59-84.

¹⁸ Sjá tilvísun 17.

grunnhugmynd í tóktum 23-31 og svíkur okkur svo aftur um hið eðlilega framhald, þess í stað setur hann af stað þriðja fyrri hluta ferlið, nú í formi framsögufasa í tóktum 32-36, með þriggja takta grunnhugmynd sem var tveir taktar í samsettu grunnhugmyndunum. Loks í takti 38 byrjar framhaldsfasi, hér eru greindir tveir framhaldsfasar¹⁹ sem báðir eru endurteknir og jafna þannig út þessi þrjú fyrri hluta ferli frá tóktum 12-37. Samsettu grunnhugmyndirnar tvær auk framsögufasans í tóktum 12-37 eru samtals 26 taktar og framhaldsfasarnir auk kódetunnar í lokin eru 23 taktar (sjá einnig greiningu í [viðauka C](#)), þannig nær Schubert jafnvægi í annars óreglulegu og allt að því ruglingslegu formi.

Halt!	Inngangur	Blendingur ³ (2:1)		
1-2		sgh	gh	(I)
3-4			ah	
5-6		-/-	gh – v/svar	(v)
7-8			ah	
9-11		fhf	nlg	(I) [FÓ]
		Samsett (manísk) setning		
12-13	Eine Mühle seh' ich blinken	sgh-I	gh-I	(I)
14-15	Aus den Erlen heraus,		ah-I	
16-17	Durch Rauschen und Singen	-/-	gh-I – IV/svar	
18-19	Bricht Rädergebraus.		ah'-I	
20-21	<i>Bricht Rädergebraus.</i>		-/-	
22			stakur taktur	
23-24	Ei willkommen, ei willkommen,	sgh-2	gh-2	(V)
25-26	Süsser Mühlengesang!		ah-2	
27-28	<i>Ei willkommen, ei willkommen,</i>	-/-	gh-2 Bein endurtekning	
29-30	<i>Süsser Mühlengesang!</i>		ah-2	
31			stakur taktur	
32-34	Und das Haus, wie so traulich!	fsf	gh-3	(I)
35-37	Und die Fenster, wie blank!		-/- sekvens	
38-39	Und die Sonne, wie helle	fhf-I	nbr	(I)
40-41	Vom Himmel sie scheint!		nlg	[ÓF]
42-43	<i>Und die Sonne, wie helle</i>	-/-	nbr	
44-45	<i>Vom Himmel sie scheint!</i>		nlg	[ÓF]
46-47	Ei, Bächlein, liebes Bächlein,	fhf-2	nbr	
48-49	War es also gemeint?		nlg	[FF]
50-51	<i>Ei, Bächlein, liebes Bächlein,</i>	-/-	nbr	
52-53	<i>War es also gemeint?</i>		nlg	[FF]
54-55	<i>War es also gemeint?</i>	kódetta	gh	(I)

¹⁹ Í grein sinni *Sentences with Words: Text and Theme-Types in Die Schöne Müllerin* (Music Theory Spectrum, Vol. 36, No. 1, Spring 2014), bls.71-76, greinir Stephen Rogers ferlið frá í tóktum 38-53 sem einn langan framhaldsfasa með framhaldi og niðurlagi þar sem hvor hluti er endurtekinn. Hér er farin sú leið að skipta ferlinu í tvo aðskilda framhaldsfasa þar sem í báðum tilfellum má greina nbr og svo nlg, þó það seinna sé, að sönnu, mun fullkomnara í alla staði.

56-57	<i>Was es also gemeint?</i>	-/-
58-60		Eftirspil

Dæmi 5: Greining hendinga Halt! eftir erindum ljóðsins.

NIDURLAG

Eins og áður sagði sýnir Schubert fram á hreint ótrúlega fjölbreytni í formskipulagi stefja sinna í *Malastúlkunni fögru*. Að sönnu helst það í hendur við einstakt innsæi og andríki í mótun laglína og þróun þeirra. Andstæður skipta miklu máli, hvort sem er innan hvers lags fyrir sig eða á milli einstakra laga og það er áhugavert að sjá hversu form laganna er síbreytilegt. Formskipulag stefja, hljómfraeði og tóntegundaskipulag, undirleikur, rytni, heildarform laganna, allt vinnur þetta saman að óvenju sterkri heildarmynd sem gerir *Malastúlkuna fögru* að einstöku listaverki.

HEIMILDASKRÁ

BaileyShe, Matthew. „Wagners loosely Knit Sentences and the Drama of Musical Form.“ *Integral* 16/17, (2002-2003): 1-34. <http://www.jstor.org/stable/40214003> .

– „Beyond the Beethoven Model: Sentence Types and Limits.“ *Current Musicology* 77, Spring (2004): 5-33.

Braunschweig, Karl. „Expanding the Sentence: Intersections of Theory, History and Aesthetics.“ *Music Theory & Analyses* 11, nr. 2 (October 2015): 156-193.

Caplin, William E. *Analyzing Classical Form*. Oxford University Press. Kindle Edition, 2013.

Forrest, David, and Matthew Santa. „A Taxonomy of Sentence Structures.“ *College Music Symposium* 54 (2014). www.jstor.org/stable/26574366.

Diergarten, Felix. „Beyond Harmony: The Cadence in the Partitura Tradition.“ Í *What is a Cadence*, ritstj. Markus Neuwirth og Pieter Bergé, 59-84. Leuven, Belgía: Leuven University Press, 2015.

Guðmundur Hansen, Hlöðver Sigurðsson og Antonía Hevesi. *Malarastúlkan fagra*. Bæklingur með geisladiski. Reykjavík (2005).

Hepokoski, James and Darcy, Warren. *Elements of Sonata Theory: Norms, Types, and Deformations in the Late-Eighteenth-Century Sonata*. New York, Oxford University Press 2006.

Krebs, Harald. „Sentences in the Lieder of Robert Schumann: The Relation to the Text.“ Í *Formal Functions in Perspective: Essays on Musical Form from Haydn to Adorno*, ritstj. Vande Moortele, Pednelt-Deslauriers og Martin, 225-251. Rochester, NY: University of Rochester Press, 2015.

Richards, Mark. „Viannese Classicism and the Sentence Idea: Broadening the Sentence Paradigm.“ *Theory and Practice* 36 (2011): 179-224.

Rogers, Stephen. 2014. „Sentences with Words: Text and Theme-Types in Die Schöne Müllerin.“ *Music Theory Spectrum*, 36, Nr. 1 (2014): 58-85.

<https://www.jstor.org/stable/10.2307/90011999>

Schönberg, Arnold. *Fundamentals of Musical Composition*. London, Faber and Faber, 1970.

SCHMALFELDT, J. „Cadential processes: The evaded cadence and the ‘one more time’ technique.“ *Journal of Musicological Research* 12, (1992): 1-52.

VIÐAUKI:

1: Viðauki A: Die böse Farbe – greining ²⁰

2: Viðauki B: Das Wandern ²¹

3: Viðauki C: Halt! ²²

²⁰ <https://lhi.canto.global/s/SJMMDM?viewIndex=0>

²¹ <https://lhi.canto.global/s/M85UQ?viewIndex=0>

²² <https://lhi.canto.global/s/SULNP?viewIndex=0>